

Digitalt særtryk af
FUND OG FORSKNING
I DET KONGELIGE BIBLIOTEKS
SAMLINGER

Bind 52
2013

With summaries

KØBENHAVN 2013
UDGIVET AF DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Om billedet på smudsomslaget se s. 255.

Det kronede monogram på kartonomslaget er tegnet af
Erik Ellegaard Frederiksen efter et bind fra Frederik 3.s bibliotek

Om titelvignetten se s. 201.

© Forfatterne og Det Kongelige Bibliotek

Redaktion: John T. Lauridsen

Redaktionsråd:

Ivan Boserup, Else Marie Kofod,
Erland Kolding Nielsen, Anne Ørbæk Jensen,
Stig T. Rasmussen, Marie Vest

Fund og Forskning er et peer-reviewed tidsskrift.

Papir: Munken Premium Cream 13, 115 gr.
Dette papir overholder de i ISO 9706:1994
fastsatte krav til langtidsholdbart papir.

Nodesats: Jakob K. Meile
Grafisk tilrettelæggelse: Lene Eklund-Jürgensen & Jakob K. Meile

Tryk og indbinding: SpecialTrykkeriet, Viborg

ISSN 0069-9896
ISBN 978-87-7023-126-8

“HELHEDENS FORSTAAELSE”

Peter Hansens Litteraturhistorie¹

AF

JON A.P. GISSEL

Litteraturhistoriens historie har stor betydning for historikerne. For det første fordi historieskrivningen i sig selv er litteratur, for det andet fordi en tids litteratur fortæller så meget om tidens tankegang, på mange måder er det mest direkte udtryk for den. For det tredje fordi historieskrivningen om denne litteratur spejler anden historieskrivning, frembyder vurderinger og sammenhænge som den. Historieskrivning om litteratur rummer i en vis forstand en anden form for viden end anden historieskrivning, fordi fortidens skriftlige efterladenskaber her ikke alene er kilder, men er selve genstanden. Er det, som historikeren skal danne sig en forestilling om. Sammenhængen, som historikeren tænker i, dannes her af tekster og forfatterskaber selv, i P. Hansens tilfælde en national sammenhæng. Forholdet mellem historieskrivning og litteraturhistorie har i sig selv et historisk perspektiv, som har betydning for den periode, denne artikel omhandler, idet fagene i tiden 1860-1920 i stigende grad skilte sig fra hinanden. Specialiseringen trængte frem og blev betragtet som nødvendig. Dette blev i 1919 udtrykt af litteraturhistorikeren Julius Paludan på den måde, at litteraturvidenskaben dannedes og blev til for hans og samtidiges øjne. Skulle den overvejende være historisk? Hvilke love for litteraturen skulle den anerkende? Det var ikke afklaret endnu.² I denne ud-

¹ Denne artikel udspringer af nogle studier over emnet Konservatisme i Danmark, som jeg har drevet i de senere år med bevilling fra Statens humanistiske Forskningsråd og Velux Fonden. I 2003-5 arbejdede jeg som forskningsbibliotekar på Det Kongelige Bibliotek med dette emne. Her behandles Hansen, P.: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, III, (2. meget forøgede udg.) København 1902.

² Julius Paludan: "Litteraturvidenskab" *Edda* 10 (1919), s. 188-208. Om Julius Paludans forfatterskab, se Flemming Conrad: "Julius Paludan mellem Norden og Europa" i *Videnskab og National Opdragelse* I, København 2001, s. 181-236 og Jon A.P. Gissel: "Slægternes Erfaring – litteraturhistoriske værker af Julius Paludan" *Semikolon* 2006, s. 40-55, s. 49 om denne artikel.

viklingsperiode med dens indre tendenser og kampe af mange slags udkom Peter Hansens *Illustreret dansk Litteraturhistorie*.

Denne artikel vil beskrive en del af det intellektuelle landskab i Danmark, som det tog sig ud på den konservative side i kulturkampen i sidste trediedel af 1800-tallet. Denne kamp er næsten undtagelsesløst blevet skildret fra den sejrende, den radikale side, men i samtiden tog en række forfattere med en romantisk og idealistisk opfattelse på et kristent grundlag til orde. Kampen om livsanskuelse, konservatisme overfor kulturradikalisme, fandt især sted indenfor det litterære og litteraturhistoriske område; i den forstand er P. Hansens værk en central tekst. Hertil kommer, at åndshistorien i sidste trediedel af 1800-tallet i vidt omfang handlede om, hvordan man forholdt sig til Guldalderkulturen, i tilslutning eller afvisning. Der er flere personkredse, men også personer der går igen; her er P. Hansen et særligt tydeligt eksempel, han redigerer i den kritiske periode i 1870'erne tidsskriftet *Nær og Fjern*, og han skriver siden sin fremstilling af periodens litteraturhistorie; han er både aktør og historiker. Der var et betydeligt antal konservative tidsskrifter i sidste trediedel af 1800-tallet, hvoraf nogle var holdningstidsskrifter som teologen Henrik Scharlings³, andre mere medierende som P. Hansens. Der er en holdning, men vagt. Det må regnes for en mulighed, at *Nær og Fjern* var et stort tidsskrift, fordi det var tvetydigt. På samme måde præges litteraturhistorien af en vis tvetydighed.

Hans Christian Peter Hansen, som i kilderne altid skrives "P. Hansen", var født 1840 og døde 1905. Han oversatte Goethes *Faust* 1889, underviste prins Christian og prinsesse Louise i dansk litteraturhistorie og udgav 1872-1880 tidsskriftet *Nær og Fjern*.⁴ P. Hansens *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, III bind fra 1902, der omfatter 1800-tallet, er vigtig for konservatismens åndshistorie, dels ved det omfattende materiale, som er samlet i den, dels ved dens tidsmæssige tæthed ved det, den beskriver. Det gælder i særlig grad sidste trediedel af århundredet; forfatteren fortæller om forhold, han har haft tæt inde på livet; noget, som ingen senere fremstilling kan berøve den. Den samler et rigt stof både af de litterære begivenheder og af den efterfølgende opfattelse af dem, også derved bliver den en særlig god kilde til den senere del af århundredet. Fremstillingen er på flere måder en indgang til den

³ Om Scharling, se Jon A.P. Gissel: "En historieteologisk syntese: Henrik Scharlings *Menneskehed og Christendom* og dens betydning for kritik af moderne Historieopfattelse" *Historie* 2006/2 s. 387-419.

⁴ C.St.A. Bille om H.C.P. Hansen i Brickas *Dansk Biografisk Leksikon* VI, 1892, 621-23.

konservative side af kulturkampen, idet de konservative forfattere ikke udelukkes af fremstillingen, som det senere er sket i takt med den tiltagende venstredrejning. Et eksempel på det sidstnævnte er den meget beskedne omtale af Thomas Lange i Politikens litteraturhistorie fra 1965, mens der slet ingen er i *Dansk litteraturhistorie* 6, 1985.⁵ I en omfattende antologi som Vagn Falkenstjernes *Haandbog i dansk Literatur* kan man konstatere, at konservative forfattere som Chr. K.F. Molbech, Thomas Lange og Rudolf Schmidt slet ikke er optaget., hvorimod Georg Brandes stilles i front med en tekst i det bind, der behandler tiden fra 1870.⁶ En sådan antologi har gennem lang tid været med til at give indtryk af, at denne periodes konservative forfattere ikke var værd at beskæftige sig med.

I Hakon Stangerup: *Kulturkampen* I-II, 1946 ville man vente at finde en egentlig interesse for konservative forfattere. Men det gør man ikke: Opmærksomheden er i høj grad styret af de radikale og især brødrene Brandes. De konservative interesserer egentlig kun sekundært, som anmeldere af de radikale, ikke som forfattere i sig selv. Derfor bliver Stangerups fremstilling ikke noget konservativt alternativ til den radikale fortælling om “Det moderne Gennembrud”. En litteraturhistoriker, som direkte er gået ind på P. Hansens litteraturhistorie, er Johan Fjord Jensen i artiklen “Efter guldalderkonstruktionens Sammenbrud”, som findes i tredje bind af samlingen af samme navn. Den udkom i 1981 på det socialistiske forlag Modtryk,⁷ og den er i sin sprogbrug stærkt præget af 1970ernes marxisme (“kapitalismens internationale totalisering”), og forfatteren vedkender sig direkte dette ideologiske standpunkt. Ud fra sit marxistiske ståsted sætter han den model, som angiveligt var ønsket af litteraturhistorikere i slutningen af 1800-tallet, som et resultat af tankegang i “borgerskabet”, ja endog “småborgerskabet”. Hans tese eller påstand er, at P. Hansen som den første (i værkets første udgave op til 1886), formulerede en “guldalderkonstruktion”, der var en modsætning til G. Brandes’ internationalistiske tankegang. Han citerer i den forbindelse P. Hansens skildring af Oehlenschläger frem til dennes gennembrud som digter. Dette beskriver han som brug

⁵ *Dansk Litteratur Historie* 2, Politikens Forlag 1965 s. 693 (Peter P. Rohde), *Dansk litteraturhistorie* 6, 1985 (1990), L. Rusk-Jensen et al., om perioden 1848-1901.

⁶ Vagn Falkenstjerne: *Haandbog i dansk Literatur* III, fjerde udg. ved E. Borup Jensen, København 1939. 17. udgave fra 1971 er på dette punkt uforandret.

⁷ Johan Fjord Jensen: “Efter Guldalderkonstruktionens Sammenbrud” i: *Efter Guldalderkonstruktionens Sammenbrud* III, Aarhus 1981, s. 7-35.

af naturmetaforer og naturens befrugtning med kulturen, at det sker i samklang med nationen og folket, samt at der fremstår et historiesyn, hvor Oldtidens skikkelser er vigtigere end Middelalderens, og at det får betydning for hele den danske Romantik. Johan Fjord Jensen kombinerer dette med værker af litteraturforskerne Valdemar Vedel og Vilhelm Andersen. Han mener, at denne "guldalderkonstruktion", som han insisterer på at kalde det, bygger på en dyrkelse af Oldtidens Guldalder, som efter en hjemløshedstid fulgtes af en ny Guldalder fra 1800, og efter en ny hjemløshedstid skulle følges af en ny Guldalder o. 1900. Fjord Jensen refererer kun til værkets første udgave, hvorved det altså skulle være en art spådom. Er konstruktionen nu Peter Hansens eller Johan Fjord Jensens? Han kan kun gennemføre sin påstand om "konstruktionen", især Vilhelm Andersen-traditionens store varighed, helt til ca. 1960 med vægt på den danske nationale litteratur, ved at påstå en tilsvarende stor inklusivitet, sådan at hele den radikale litteratur og dens litteraturhistoriske syn blev optaget, og hvor meget "guldalderkonstruktion" er der så egentlig tilbage? Endvidere, hvis man ser på slutningen af P. Hansens eget afsnit, om skønlitteraturen i anden udgave, som udkom i 1902, s. 835-840, får man ikke indtryk af, at nogen ny Guldalder skulle være for hånden eller umiddelbart forestående. Det er en ret rolig opgørelse af samtidens vilkår, herunder dagspressens betydning, og der er ikke grund til pral. Til sidst fortælles om Vilhelm Andersens værk om Adam Oehlschläger, men som en "Æres- og Taknemmelighedsgæld", ikke som påstand om en umiddelbart forstående ny Guldalder. Der udtrykkes lige så meget afstand som tilknytning i citaterne fra Andersen. Men hvis tanken om den tredje Guldalder falder bort, ikke rigtig kan påvises hos P. Hansen eller Andersen, forsvinder en væsentlig brik i Johan Fjord Jensens "guldalderkonstruktion".

Flemming Conrad har taget 1800-tallets litteraturhistoriske historieskrivning op til behandling i stor stil,⁸ og han har fortjenstfuldt trukket delvist glemte, også tendentiøst glemte, personligheder frem af glemsele og nuanceret billedet af dem. Dette gælder således Julius Paludan.⁹ I *For Læg og Lærd* s. 155-181 behandles P. Hansens Litteraturhistorie. Conrad anfører to gange, s. 16 og 179, at professor Julius Paludan i 1896 anbefalede bogen til de studerende. Dette må også være vigtigt. Begrun-

⁸ Flemming Conrad: *Smagen og det Nationale*, København 1996 og *For Læg og Lærd*, København 2006. Det er sidstnævnte værk, som er relevant for Peter Hansen.

⁹ Især i Flemming Conrad: "Julius Paludan mellem Norden og Europa" i *Videnskab og National Opdragelse* I, København 2001, s. 181-236. Jvf. også *For Læg og Lærd*, s. 73-99.

delsen for Paludans anbefaling er udførlighed og nøjagtighed. Conrad angiver en tysk litteraturhistorie fra 1878 af Robert Koenig (1828-1900) som forbillede, men nævner også, at P. Hansen i modsætning til Koenig inddrager den videnskabelige litteratur, og at dette er et udtryk for dansk tradition. Han peger også på P. Hansens tilslutning til N.M. Petersen i den foregående generation. Johan Ludvig Heiberg og Henrik Hertz nævnes især som Hansens idealer. Forfatterpersonligheden er central i hans litteraturforståelse. At det nationale synspunkt er grundlæggende, og at holdningen er moderat konservativ, kan man vanskeligt være uenig i. Et interessant fænomen optræder s. 164, hvor Conrad taler om, at den “æstetiske” værdi har større vægt hos Hansen end hos hans forgængere, mens citatet af P. Hansen taler om “poetisk” værd. Det ser altså ud til, at Conrad oversætter Hansens udtryk til sit eget. Men er “poetisk” hos Hansen lig “æstetisk” hos Conrad? Jeg mener ikke, at de svarer til hinanden. Æstetisk betegner det velformede, men er ikke en præcis gengivelse af poetisk. Rummer P. Hansens udtryk en større sammenhæng end den formmæssige skønhed alene, er der en etisk værdi til stede i det? I hvert fald peger “poetisk” i retning af den digteriske begavelse, mens “æstetisk” holder sig til formreglerne.¹⁰ Poesi må indeholde en hjertets dannelse, samtidig med at det indbefatter en æstetik; sådan virker det, når Peter Hansen taler om den “poetiske” åndsform (III, 1902, s. 20). Dette antyder en forskel i tankegang hos P. Hansen og hans fortolker. Conrads æstetikafsnit s. 161-165 taler om P. Hansens smidighed i smagen, men mange af eksemplerne, som fremhævelsen af det jævne hos Poul Møller og Hansens afstandtagen til visse sider af tysk romantik, angår nok ikke alene form og smag, men indgår i en større holdningsmæssig sammenhæng. I den retning peger også de mere følelsesmæssige udtryk hos P. Hansen, som Conrad citerer. Der er desuden det problem i Conrads behandling, at P. Hansens redegørelse for tiden efter 1870 løsrives fra omtalen af den øvrige del af værket og hensættes i et kapitel i slutningen af bogen sammen med andre litteraturhistoriers behandling af denne tid. Men behandlingen af samtiden er dog en ikke uvigtig del af værketets profil, og denne splittes derved op. Betænkeligere er den måde, Conrad behandler P. Hansens tekst på i denne sammenhæng; når han omtaler P. Hansens omtale af Georg Brandes og dennes retning, bruger han betegnelsen “æselspark”, s. 369f. Ifølge *Ordbog over det danske Sprog* er et æselspark en hård og nedværdigende behandling, der er udtryk for

¹⁰ *Ordbog over det danske Sprog* “poetisk”, bind 16, København 1936, sp. 1087f.; “æstetisk” bind 27, København 1954, sp. 1402.

foragt, men som af andre anses for en fej og foragtelig handling, fordi den angrebne ikke kan forsvare sig.¹¹ Da anden udgave af P. Hansens værk udkom i 1902, var G. Brandes både i live og veg ikke tilbage for polemik, og han havde altid dem, der ville tale hans sag. Jeg ser kort sagt ingen grund til, at Flemming Conrad vil anvende dette grove udtryk, og dets voldsomhed er under alle omstændigheder påfaldende. Og når han taler om, at der stundom forekommer kritiske bemærkninger i ellers positive omtaler (af Conrad kaldet "giftdråber"), må jeg spørge, om Conrad da mener, at P. Hansens omtale af G. Brandes da skulle være helt ukritisk? Måske er det ikke tilfældigt, at Conrads bog på hovedtekstens næstsidste side har et billede af Georg Brandes på talerstolen, og med denne behandling af forfattere med en anden opfattelse bliver bogen, måske mod forfatterens vilje, til et eksempel på, hvordan konservative kulturpersonligheder er blevet behandlet lige siden kulturkampen, en forskelsbehandling mellem taberne og sejrherrene, hvor de førstnævnte omtales i foragtelige og nedladende vendinger.

Konservatismen foretrækker det frugtbare arbejde med det bestående frem for utopier og abstraktioner. Den ønsker rolige fremskridt inden for bestående rammer, i et stadigt arbejde med det overleverede og det givne. Det givne skal gives videre. Det er naturligt for konservatismen at interessere sig for kilder, at søge kulturens kilder og at samle de kildekrifter, som er dokumentationen. Det er også naturligt for konservatismen at søge sammenhæng og ønske at bevare den: Sammenhæng i kulturen, landets og rigets sammenhæng, institutionel sammenhæng, et sprogs og en litteraturs sammenhæng. Endelig er det naturligt for konservatismen at fælde en dom over de fænomener, der beskrives, på rimelige betingelser, ud fra afbalancerede synspunkter, men dog sådan at der træffes en form for afgørelse. Gerne sådan at ensidigheder afbalanceres. Inden for disse ret vide rammer kan konservatismen antage forskellige former i forskellige situationer, og den kan i en større sammenhæng vise sig i forskellige delsammenhænge. I perioden sidste trediedel af 1800-tallet skal her nævnes tre former for konservatisme: En politisk som efterhånden samlede sig i partiet Højre, og som samlede sig om kongedømmet, Landstinget og forsvaret.¹² En teologisk, repræsenteret ved H.L. Martensen især i værket *Den christelige Ethik* og Henrik Scharling i hans tidsskrifter fra 1860'erne og en række værker. Den holder både

¹¹ *Ordbog over det danske Sprog* 27, København 1954, sp. 1390.

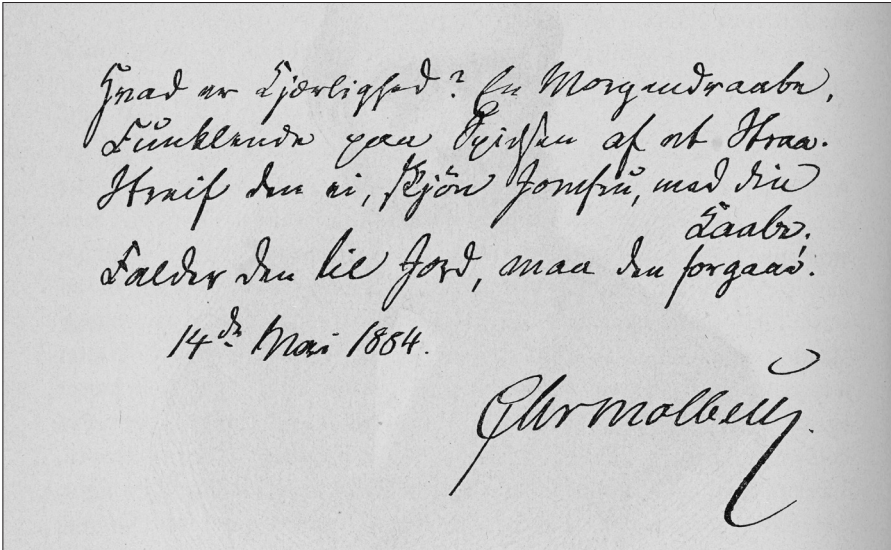
¹² Om kongedømmets betydning i den konservative tankegang i samme periode, se Jon A.P. Gissel: "Konservatismen og Kongedømmet" *Årsskriftet Critique* II, 2009, s. 41-58.

en vis afstand til vækkelsesbevægelserne Grundtvigianisme og Indre Mission og stiller sig kritisk til den ateisme og materialisme, som trådte frem særlig efter 1870. Endelig en litterær konservatisme, som ud over Scharling repræsenteres af så forskellige digtere og forfattere som Carl Ploug, Christian K.F. Molbech, Thomas Lange og Rudolf Schmidt. Den fastholder en forbindelse til Guldalderen, men dens ærinde er ikke kun litterært, snarere tværtimod. Den spørger efter litteraturens indhold, dens holdning, og stiller sig kritisk over for radikalisme, positivism og naturalisme, som i løbet af perioden gradvis steg til overherredømmet i de litterært dominerende og akademiske kredse. Denne konservatisme fastholder kristendommen som kulturgrund og en romantisk og idealistisk holdning, både til livet og til litteraturen. Trods al modgang og vanskelige omstændigheder kæmper den for at bevare en vis optimisme, der samles i eet bestemt punkt: At mennesket har en fri vilje og dermed ikke udelukkende er et offer for sine omstændigheder og sine drifter, men har mulighed for at hæve sig over dem og arbejde med sig selv og sin situation. Derfor bør litteraturen efter denne opfattelse ikke være sort i sort, men indeholde en opmuntring. Litteraturen ses ikke som statisk, dens forandring og bevægelse anerkendes. Det betyder på den anden side ikke, at alt er relativt; der kan anvendes både etiske og æstetiske synspunkter på litterære værker. Det bør også nævnes, at der i kampen mellem konservative og radikale var et stort antal mellemstandpunkter og nuancer. P. Hansen er selv en form for nuance.¹³

Litteraturhistorien

En litteraturhistorie er et stykke prosa, en informativ, men også kommenterende tekst, som står i forhold til noget uden for sig selv, som

¹³ Om konservatisme i almindelighed, se Jon A.P. Gissel: “Arbejdet. Dets plads i den konservative tankegang i sidste trediedel af 1800-tallet. Biskopperne Martensen og Monrad i debat.” *Kirkehistoriske Samlinger* 2008, s. 119-175, især s. 119-123. Se desuden: Jon A.P. Gissel: “Den nordiske linie i Dansk Musik” *Fortid og Nutid*, 1999, s. 281-304. Jon A.P. Gissel: “Slægternes Erfaring. Litteraturhistoriske værker af Julius Paludan” *Semikolon* nr. 13, 2006, årg. 6. Jon A.P. Gissel: “En historieteologisk syntese: Henrik Scharlings *Menneskehed og Christendom* og dens betydning for kritik af moderne Historieopfattelse” *Historie*, 2006, s. 387-419. Jon A.P. Gissel: “Arbejdet. Dets plads i den konservative tankegang i sidste trediedel af 1800-tallet. Biskopperne Martensen og Monrad i debat.” *Kirkehistoriske Samlinger*, 2008, s. 119-175, især s. 119-123. Jon A.P. Gissel: *Ni konservative, danske Forfatterskaber. Fra kulturkampens glente historie*, Forlaget Facet (under udgivelse).

Ill. 1: Prøve på digteren Christian K.F. Molbechs håndskrift, s. 430 i bindet om 1800-tallet, skrevet til værkets første udgave. P. Hansen har lagt vægt på at få denne prøve, og det illustrerer nok godt, at det er samtiden, der skildres her. Samtidig er det fra en tid, hvor håndskriften spillede en større rolle end i dag. Molbech levede fra 1821 til 1888 og blev særlig kendt for skuespillet *Ambrosius*.

den beskriver. Litteraturen beskrives i et tidsmæssigt forhold og både med indhold og udtryk. Peter Hansens litteraturhistorie er et forsøg på at sammenfatte en nations litterære hukommelse; det er en aktiv sammenfatning med et element af vurdering. Den beskriver en litterær kanon, og med sit store udvalg af tekster er den et betydeligt stykke af en kanon. Den er også bred i det, som den fremdrager. Både historisk og litterært repræsenterer den en aktiv hukommelse.¹⁴ I nogen grad kan holdningen i P. Hansens litteraturhistorie bd. III kaldes konservativ, men der er modifikationer. Dette står i en vis forbindelse med værkets komposition. Det er nemlig ikke det hele, som er skrevet af P. Hansen selv. Hovedparten af fremstillingen beskæftiger sig med skønlitteraturen, opdelt efter tidsfølge, først idealismens frembrud og sejr (1800-1825), dernæst realismen i pagt med idealismen (1825-1850), derefter periodens afslutning (1850-1870) og endelig nye strømninger (1870-1900). Men i slutningen af bind III gennemgås hver videnskabs

¹⁴ Jvf. Aleida Assmann: "Canon and Archive", i: *Cultural Memory Studies*, Berlin 2008, s. 97-107.

danske historie i århundredet af en repræsentant for den pågældende videnskab, Johannes Steenstrup om historie, Harald Høffding om filosofi, biskop H.V. Sthyr om teologi. Dette øger i høj grad bogens værdi som åndshistorisk kildeskrift, fordi man får alle videnskaberne gennemgået som litteratur, men til gengæld gør det det vanskeligere at bestemme holdningen; konsekvensen er bl.a., at de religiøse bevægelser i hovedsagen henvises til H.V. Sthyr's forholdsvis korte, men ikke uinteressante kapitel om teologi. Hovedforfatteren, P. Hansen selv, kan dog ikke undgå at nævne kristendommen i den brede fremstilling, men det forekommer mig alligevel, at denne disposition medfører, at kristendommen nedtones.

Kristendommen

En ganske mærkelig og måske derfor ganske sigende udtalelse, hvad dette angår, forekommer s. 315, hvor P. Hansen omtaler Chr. K.F. Mølbechs digtcyklus fra 1840 “Billeder af Jesu Liv” med ordene “unægtelig et paafaldende Emne for en nittenaarig Yngling”. Er det nu så unægteligt, og hvorfor? Når P. Hansen giver et debutantarbejde disse ord med på vejen, må det være ud fra en forestilling om, at unge mennesker/mænd ikke har noget engagement i det religiøse. Der findes ellers eksempler nok i verdenshistorien på det modsatte. Ordene karakteriserer en holdning, hvor kristendommen ikke er i forgrunden. Her er han påvirket af en verdsliggørelse. På samme måde indvender P. Hansen mod sin samtidige Zakarias Nielsen, at han for afgørende fører Bibelens bud i ilden i en digterisk fremstilling (s. 747).

Andre udtalelser peger snarere i en kristen retning: Romantikkens Kristusbillede karakteriserer P. Hansen tidligt i bogen som præget af uklar symbolik (s. 15, jvf. s. 45); det er væsentligt for ham at bestemme Oehlschlägers og Steffens' forhold til troen, ligesom Staffeldts antikristelige udfald noteres (s. 75); Grundtvigs religiøse krise 1810 behandles ret udførligt og med betydelig forståelse (s. 94), hans debat med H.N. Clausen også ret udførligt, men med afstandtagen fra Grundtvigs debatform (s. 149-151). Helt igennem ser Hansen ud til at sympatisere med Ingemanns barnlige religiøsitet i salmerne, “et zart og dog saa lødigt Udtryk, hvis Naturlighed ikke skæmmes af nogetsomhelst Søgt i den Form, han giver den barnlige Andagt” (s. 254), senere peger han på G. Brandes' manglende forståelse for Ingemann (s. 712): “Ligefrem barsk er Behandlingen af Ingemann, thi her er Afstanden

endnu langt større [end når det gælder Oehlenschläger] – udfyldelig. Det Centrale hos denne Digternatur, hans religiøse Poesi, Morgen- og Aftensangene, nævnes i Forbigaaende med en Slags Respekt for “Mystikeren”. I tilfældet Søren Kierkegaard er kristendommen et så stærkt tema, at det ikke kan undgå at blive hovedsagen i fremstillingen (s. 345ff.); Kierkegaard suger opmærksomhed til sig, hvor lidt Hansen end bryder sig om hans kompromisløshed i indhold og form “... en ædel Hest i vildt Løb...” (s. 387) Hansen selv peger på tidernes forskellighed og personlighedens sammensatte natur som temaer, der må begrænse det absolutte i Kierkegaards standpunkt. Fra den senere del af århundredet gengives det kristne grundsyn i Chr. Richardts universitetskantate med sympati (s. 520) ligesom Kaalunds frejdige bekendelse af sin tro (s. 603f.). Gengivelsen af Mynsters udsagn om to holdninger i kristenheden, hvoraf den ene intet godt anerkender uden for kristendommen, den anden ser Guds Ånd virksom i alle lande og til alle tider (s. 98), rammer formentlig en holdningsforskel, som P. Hansen har kendt fra sin samtid. Et enkelt sted indfører Hansen selv Gud i sin prosa, nemlig hvor han skriver om fru Gyllembourg: “... hun lærte ikke af sin egen Erfaring, at den, Gud giver en Stemme, kan ikke holde Tonerne tilbage” (s. 233). I kapitlerne om videnskaberne kommer det religiøse generelt frem som tema, ikke som tro, således i Høffdings behandling af filosofien.

Nationalfølelse

Den nationale vækkelse er hovedtemaet i bindet om 1800-tallet, i det omfang et så bredt værk kan siges at have et hovedtema, og litterære forskelle behandles i nationale kategorier (s. 160: Klassisk emne overfor nordisk romancetone). Dermed er værket i overensstemmelse med den stærkeste hovedlinie i dansk kulturliv i 1800-tallet. Det gælder for eksempel musiklivet, hvor man i denne periode finder en aktiv bestræbelse på at udtrykke både det danske og det nordiske i musik.¹⁵ Både Peter Hansen og de forfattere, han skrev om, har kendt en sådan musik. Den nationale vækkelse anslås allerede s. 11 med selve dette udtryk, nemlig om Slaget på Reden, “den Stemningsløftelse, der som en Vaarvind bruste gennem Folkesindet under og efter Skjærtorsdagskampen”. Det betones, at denne stemning slog an hos den unge Oeh-

¹⁵ Se til dette Jon A.P. Gissel: “Den nordiske linie i Dansk Musik” *Fortid og Nutid* 1999, s. 281-304.

lenschläger. Hermed sættes politiske begivenheder, folk og litteratur i forhold til hinanden. “Digte 1803” er en “Gjenfødselse” af dansk poesi (s. 34). I sin almindelige omtale af romantikken lægger Peter Hansen tydeligt afstand til dens usunde kunstnerforgudelse, men nævner blandt dens fortjenester ikke mindst (s. 23): “... af den vage Kosmopolitismes Slummer vakte den Folkenes nationale Aand til Bevidsthed og gjorde den klar paa, hvad der var dens Særeje, og hvordan det skulde bruges. Vor Tids Forstaaelse af Folkeminder og Folkesange med hele det historiske Liv, der knytter sig hertil, er dens Værk; den har gjenoprettet den germanske Verdens brudte Forbindelse med Gothiken, og samtidig med at fremdrage det Hjemlige har den aabnet Døren for halvglemte fremmede Litteraturers Skatte.” Her ses det nationale som internationalt, hvad der findes, og hvad der sker i hvert enkelt folkeslag, ikke alene i forfatterens eget; den danske bevægelse knyttes i den forbindelse endda særlig sammen med den tyske, og både det hjemlige og det fremmede har sin plads som noget, der går dybere end overfladen, det oprindelige og særprægede der går ud over en vag kosmopolitisme. Hansen savner altså slet ikke blik for det komplekse i den nationale vækkelse, som når han skriver om Schack Staffeldt (s. 73): “Hvorledes navnlig Abrahamsons danske Sind gjorde denne tydskfødte og tydsktalende Yngling til Danskhedens varmeste Forsvarer...” Det er et eksempel på hans evne til med få ord at karakterisere ret sammensatte størrelser.

Trådene fra Slaget på Reden og den tyske romantik forenes i omtalen af Oehlenschlägers “Guldhornene” (s. 26), “hans Øje fæster sig paa et *nationalt* Emne, gjennemskuer det og finder bag dets ydre Linier den skjulte *Symbolik*...” Videre udvikles, hvordan romantikken blev sundere og lysere i Danmark end i Tyskland; den nordiske Oldtids betydning for det senere nationale liv fremhæves, samt at Oehlenschläger selv var en mere sydlig end nordisk natur (s. 37), altså vedblivende nationale kategorier. Disse viser sig også, når Hansen taler om uoverensstemmelsen mellem græsk og nordisk opfattelse af skæbne og skyld (s. 50), om at Oehlenschlägers “Palnatoke” viser “den kraftige nordiske Aands Protest mod “den lumre Munkepest fra Syd”” og om “Misforholdet mellem det nordiske Emne og den moderne Sentimentalitet, der præger dets *Behandling*” i hans *Hagbarth og Signe* (s. 120f.). Der tales om vers af Baggesen (s. 110), der “ere saa danske i Sprogets hele Aand...” og om, at Ingemanns *Valdemar den Store og hans Mænd*, hvoraf den berømte indledning citeres, er “baade poetisk gribende og nationalt løftende”

(s. 156), og at digteren trods grove historiske fejl i romanerne har virket til patriotisk opbyggelse, som han ville (s. 249); hans *Holger Danske* indeholder “noget folkeejendommelig Jevnt, noget Frejddigt, Djærvt og Livsfriskt...” (s. 251). Blicher inddrager et hidtil upåagtet nationalt stof i litteraturen (s. 170); Heiberg genopliver det nationale lystspil (s. 184f.), og hans *Elverhøj* har national betydning ved at bringe folkevisetonen til ære (s. 210); Hertz’ *Sparekassen* bundet dybt i vor folkeejendommelighed (s. 222). Poul Møllers *En dansk Students Eventyr* er “i sit kjærnesunde Lune, i sin ædruelige Humor et Udslag af Digterens nøje Sammenhæng med den nationale Aands bedste Elementer. En hjemlig Duft af varmt Sommerliv omgiver disse Skildringer...” (s. 265). H.P. Holsts *Den lille Hornblæser* nævnes for sin “nationale Sammensmeltning af Alvor og Spøg (s. 306), og Hostrups *Gjenboerne’s* humoristiske opfattelse af et hverdagsstof tillægges også national betydning (s. 326f.). For Peter Hansen står tilnærmelsen til virkeligheden i forbindelse med den nationale sans for det folkeejendommelige (s. 478), ikke i modsætning til den. Virkeligheden er her nært sammenhængende med livet, og den nationale kultur bundet i det historiske liv, som det fremgik af citatet om Romantikken.

Den nationale følelse er til stede i hele værket som en holdning, men P. Hansen er her som i andre henseender modstander af overdrivelser: Han markerer afstand til “den eksklusive Danskhed, den hyperpatriotiske Forgudelse” hos Grundtvig (s. 145), hvem han i øvrigt har adskilligt godt at sige om. Denne kritik af Grundtvig for patriotisk overdrivelse har Hansen tilfælles med andre samtidige konservative, f.eks. historikeren Johannes Steenstrup.¹⁶ I overensstemmelse hermed kan nævnes Flemming Conrads påpegning af, at P. Hansen langt mindre end den samtidige grundtvigianer Frederik Winkel Horn taler om det national-folkelige, og at han er mere kritisk i sin omtale af Grundtvig end Winkel Horn.¹⁷ Den positive side af Peter Hansens syn på Grundtvig ses allerede i beskrivelsen af litteraturen inden 1800, (I, s. 267), hvor omtalen af Christian den Tredies Bibel afsluttes med et vers af Grundtvig, der dermed fremstår som konklusion. Der er således et slægtskab, men også en afstand mellem det grundtvigske syn og Peter Hansens.

I den senere del af værket ses den nationale vækkelse i kamp med modgående (“europæiske”) retninger, som indrømmes en relativ be-

¹⁶ Således Johannes C.H.R. Steenstrup: *Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede*, København 1889, s. 67.

¹⁷ Conrad: *For Læg og Lærd*, s. 164 og 180.

rettigelse, idet det store nationale arbejde efter Treårskrigen havde gjort kendskabet til det større Europa mangelfuldt (s. 555). Hansen viser stadig sine nationale kategoriers anvendelighed, således ved at sige om Drachmann, at han mangler den danske selvironi. Det danske, det folkeejendommelige rummer altså for P. Hansen både lettere og tungere skyts; det er en nationalfølelse, som nok så meget går på det ægte, der kan være i humor og komik som på det følelsesudbrud, men dette er måske også dens begrænsning, spørgsmålet er, om det er et syn på litteraturhistorie, som let kommer til at skubbe den store tragedie ud? En livsopfattelse, der ikke kun bygger på forstanden, kan vel ikke afskære sig selv fra følelsesudbrud? I afsnittene om videnskaberne findes spredte ytringer om det nationales betydning.

Holdning

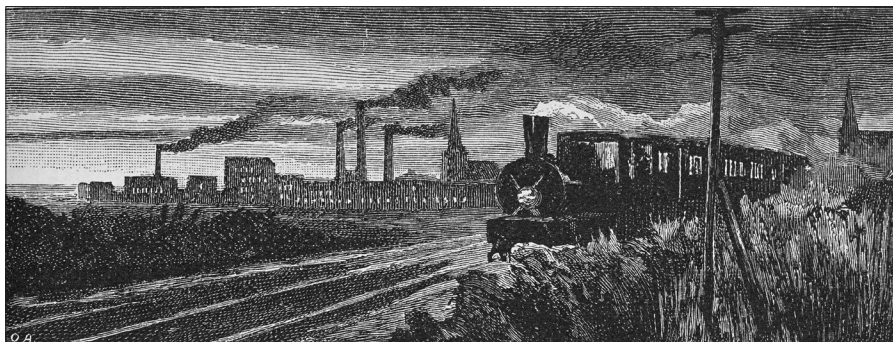
Påfaldende er for Guldalderens vedkommende, at Peter Hansen gør mere rede for Baggenses kritik af Oehlenschläger end for selve dennes værker, og at P. Hansen afgjort holder med Heiberg mod Oehlenschläger, om end med den indvending, at Heibergs kritik tager sig noget smålig ud (s. 201). G. Brandes citeres bemærkelsesværdigt tit som autoritet, f.eks. s. 359, og i omtalen af den senere del af århundredet er forfatteren mild i sin kritik af Brandes; hvis det er en modstander, som har skrevet om Brandes, må man sige, at han har gjort sig umage for at forstå ham og vise ham respekt, ligesom Hansen udtaler forbehold overfor Carl Ploug som anmelder (s. 609), ikke som digter. Tilsvarende giver Hansen i sin omtale af Schandorphs “Thomas Fris’ Historie” fra 1881 med dens grove angreb på nationalliberalismen forfatteren ret til at være ensidig, men peger på dens kunstneriske mangler også efter dens egen hensigt (s. 703f.). Kritikken af Edvard Brandes er tydeligere end af broderen, og hans rolle som dagbladet Politikens litterære høvding fra 1884 karakteriseres som: “Parolen har været med eller imod! – ingen Mellemandpunkter”. Ubetinget støtte til forfattere med de “rigtige” meninger og lige så ubetinget nedrakning eller fortielse af anderledes tænkende. “– som “organisateur de la victoire” ledes han kun af kold Fanatisme. Og den skal efter Sigende være den værste.” (S. 634f.) Hansen peger på det klogt beregnende ved den daglige forargelse hos Politiken og Peter Nansen (s. 814) og på det utilsørede had til modstanderne, der blev vist af Brandes’ tilhængere ved festen for ham 25.10.1891 (s. 714f.).

Kritik af radikalismens kampmåde findes i omtalen af Schandorph s. 704 og af Karl Gjellerups *Germanernes Lærling* fra 1882 (s. 651): "Et baade i kunstnerisk og moralsk Henseende stødende Træk i "Germanernes Lærling" er det, at samtidig med at Brøchner og Rasmus Nielsen nævnes ved Navn og fremføres som historiske Existenser, formummer Forfatteren sit hvasse Angreb paa en tredje Professor, den af ham særlig hadede Theolog, fremstillet under et fingeret Navn, men ved Skildring af det Ydre og ved Benyttelse af hans private Liv tegnet saa tydeligt, at Ingen kan tage fejl af Originalen trods den Karikeren, hvorved han præsenteres som en latterlig Person..." Pointen må være, at den angrebne ikke kan rejse sag pga. forklædningen, og man har på dette tidspunkt ikke været så vant til personlige og private angreb, som det senere blev tilfældet. P. Hansens omtale har det særlige ved sig, at han for ikke at gå Gjellerups ærinde har undladt at omtale, hvem der er tale om, hvilket den senere historiker gerne ville vide. Det var P. Madsen,¹⁸ teologisk professor og senere biskop. Men det viser vanskeligheden ved at gøre op med en krigsførelse, der ikke kender nogle hensyn. Kr. Arentzens kritik af denne kampmåde citerer Hansen med sympati s. 528. Noget anderledes er Hansens kritik af banalitet hos de radikale, om Schandorph s. 707: "En Hilsen til de Unge bærer paa brede Rythmebølger ud i den taagede Oppositions-Almindelighed: "Vær hilset Enhver, som til Løsen har: Frem! Som vil aabne for Friluft sit Hus og sit Hjem" og saa fremdeles ad de trivielle Baner". Disse kritikpunkter bunder i holdningen til ideologi, om end ordet ikke fandtes i sin nuværende betydning; i forbindelse med Meir Goldschmidt (s. 433) opstiller P. Hansen en modsætning mellem, at et ejendommeligt livssyn gennemtrænger en produktion, og at den er afhængig af en bestemt tendens; som det sidste har han set de her citerede eksempler; han bestemmer ikke forskellen nærmere, og nogen eksakt definition er vel heller ikke mulig, men de konkrete tilfælde viser, at forskellen findes.

Træk af den ældre og den nyere skole

Romantikkens sammenhængs- og helhedsforståelse nævnes, men er ikke noget stort tema; dog er det påfaldende, at Hansen om Grundtvigs "Nordens Mythologi" 1808 siger, at den "rykkede Læserne Helhedens

¹⁸ Jvf. Hakon Stangerup: *Kulturkampen* II, 1946, s. 203.

Ill. 2: Indledningsbilledet til perioden 1870-1900, s. 489, et billede som godt illustrerer tekstens ord om, at de strømninger, der trådte frem i begyndelsen af denne periode, havde vidt forskellig udspring og retning fra de tidligere. To kirkebygninger, den ene i billedets midte, angiver dog et perspektiv, som går ud over fabriksrøg. Billedet er tegnet af Hans Nikolaj Hansen.

Forstaaelse nærmere, end en filologisk eller moderne-mythologisk Fremstilling vilde kunne have gjort.” Et eksempel på Hansens ret positive opfattelse af Grundtvig. Når Hansen udførligt citerer et takkedigt af Ingemann (s. 403), hvori både tog og elektrisk gnist nævnes, forener han på sin egen måde Guldalderen med sin samtid.

De forfattere, som bevarede forbindelsen til romantikken efter 1870, betegner P. Hansen (s. 716) som “– en Række, ikke en Gruppe, thi de staa ikke samlede om nogen fælles Paavirkning, de arbejde ikke med forenet Kraft og yde ikke hverandre indbyrdes Impulser”. I H.V. Kaalunds ret udførligt citerede digt *Da de rev Voldene ned* fornemmer han “Sorgen over et rigt og stemningsfuldt Aandslivs Forsvinden.” (s. 557) Et skarpere udtryk kommer frem, når han siger i forbindelse med Hostrup (s. 500): “Men Skarnet for Skarnets egen Skyld kan han ikke forsone sig med...” Her er tale om digtere, der ikke ønskede noget brud, men en bro mellem fortid og fremtid. Om naturalisten J.P. Jacobsens *Marie Grubbe* skriver han (s. 623), at “Kravet til den ramme Virkelighed som Digtningens Maal ikke lader sig gennemføre saa let, som det lader sig opstille”, idet forfatteren formilder sin person og hendes omstændigheder. Hermed bringer han en kritik, mindre af selve værket, end af teorien bagved, som er upraktisabel, fordi den er umenneskelig. Samtidig lægger Hansen afstand til dyrkelsen af det materielle. Hansens citater fra J.P. Jacobsens *Niels Lyhne* viser den snigende pessimisme bag udviklingsoptimismen (s. 626f.). I bevidst oppo-

sition til naturalisternes tale om virkeligheden siger han (s. 721): “Det er meget betegnende, at af alle danske Forfattere, de krasseste og mest pessimistiske Realister ikke undtagne, har ingen havt Lejlighed til saa dybt og saa længe at iagttage Menneskelivet i dets sørgeligste Former som Kaalund og Budde, den ene i sit Fængsel [overlærer i Vridsløselille], den anden i sit Internat [for vanrøgtede børn] – og begge ere de gaaede ud af denne strenge Examen som erklærede Optimister, urokke i deres Tro paa en styrende Visdom og Kjærlighed og som varme Forkyndere af denne Tro i deres Digtning.” Her sættes optimismen i forbindelse med troen på Gud. Denne bemærkning må være vigtig, optimismen er idealistisk, konservativ og vel i sidste instans kristen.

En romantisk forfatter som soraneren Michael Rosing viser Hansen ikke større forståelse; han forekommer ham at stå samtiden for fjernt (s. 716-719). Også konservative forfatterinder som Camilla Eegholm og Jenny Blicher-Clausen omtales; den sidste får langt den mest udførlige omtale (s. 775-781).

Med al skildring af partimodsætningerne er forfatternes individualitet stadig væsentlig for P. Hansen: Han sympatiserer efter al sandsynlighed med, at Drachmann vendte sig væk fra “det polemiske Nedbrydningsarbejde” i 1880erne, men han skelner mellem omvendelse og omslag hos ham, nok en ret betydningsfuld skelnen (s. 684-686). På Drachmann anvender han romantikeren Chr. K.F. Molbechs vers fra “Elverskud” (s. 696f.): “... det gaar ham som den elleskudte Junker Oluf: “det er, som mit Hjerte var delt i to” – men Forventningen om, at “det voxer vel sammen med Tiden” synes stadig at være langt fra sin Opfyldelse”.

Et nærmere fingerpeg om P. Hansens holdning til litteratur får vi i hans omtale af den romantiske og idealistiske forfatter Thomas Lange, hvor “det klare Tanke- og Handlingsliv” sættes op som modsætning til “de ubevidste Sjælerørelsens Mystik”, som udpeges som Langes område (s. 462). Karakteristikken af Lange rammer noget rigtigt, men P. Hansens sympati ligger hos klarheden.¹⁹ Chr. K.F. Molbechs mindedig

¹⁹ Thomas Langes forfatterskab er ligesom Rudolph Schmidts behandlet i Jon A.P. Gissel: *Ni konservative, danske Forfatterskaber. Fra kulturkampens glemte historie*, Forlaget Facet (under udgivelse).

Mens P. Hansen på s. 461-3 viser forståelse for Thomas Langes forfatterskab indtil ca. 1870 og taler om “megen Finhed og dyb Sans”, fremhæver han s. 516 *De faldende Blade* fra 1872 som det højeste i forfatterskabet, men taler ellers om, at en vis ensformighed efterhånden gjorde sig gældende, og at Lange fjernede sig fra det virkelige liv. Hos P.

over filosoffen Hans Brøchner fremhæves for sin “gennemklare Skjønhed” (s. 507); her er P. Hansen tydeligvis på linie med den digter, han skriver om. Chr. Richardts sind fremhæves for sin dybde og klarhed (s. 519), mens man mærker Hansens afstand til en skikkelse som Johannes Fibiger (s. 534): “Det er tungsindig Poesi – men desværre ogsaa tung Poesi, trods den lyriske Form ikke let at fatte ved første Læsning – og det skulde Lyriken dog helst være: klar og strax gennemskuelig, saa man faaer Lyst til at gjentage Læsningen mange Gange for atter og atter at nyde Klarheden – ikke for at pønse paa Meningene.” Hansen sætter her ærligt klarheden som lyrikkens mål, han ønsker “den strax gennemsigtige Klarhed” (s. 653) i al digtning, men sætter han ikke dermed for snævre grænser for digtningen? I hvert fald må han afskære sig fra store dele af romantikken og dermed konservatismen. Det klare tanke- og handlingsliv er vigtigt, men ikke alt; det havde Hansen kunnet lære af Oehenschläger; der er også noget, som kun kan anes. Hansen fremhæver det fornyende ved Chr. Richardt, men viser ingen forståelse for Rudolf Schmidt: “... enten havde han, under sin Udvikling fra Boghandler-Kommis til Manuduktør for den Rasmus Nielsenske Filosofi faaet sin naturlige Følelse forkvaklet, eller han havde aldrig ejet den” (s. 530). Dette udtrykker en ret personligt præget uvilje, som ikke giver værdierne i Schmidts forfatterskab megen mulighed for at gøre sig gældende. Men P. Hansen er dog opmærksom på, at Schmidt blev grundigt hadet af G. Brandes og hans retning. Tendensen til afstandtagen fra Schmidt er allerede tydelig tidligere, i tidsskriftet *Nær og Fjern*. Dramaet *Den forvandlede Konge* og Schmidts prosa bliver dog genstand for mere positiv omtale. Holdningen i Vilhelm Andersens fremstilling er med en anden formulering i det væsentlige den samme.²⁰

Richardts digtning omtales i det hele taget med varme (s. 468) som “i nær Slægt med et Grundelement i den danske Folkekarakter: den stille Sky for storartede Effekter og højstemte Følelsesudbrud. En dyb og inderlig, men i sit Udtryk blufærdig religiøs Følelse er et gennem-

Hansen er præsentationen trods en vis afstand overvejende anerkendende. Til sammenligning er Vilhelm Andersen temmelig syrlig, også personligt, i omtalen af Langes forfatterskab, trods anerkendelse af *De faldende Blade* og henkastet omtale af, at Lange har foregrebet visse træk hos Jakob Knudsen og Henrik Ibsen (Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie* IV, København 1925, s. 85-89). Forskellen i tonefald er markant og viser en tiltagende fjernhed for Langes kristne idealisme.

²⁰ Vilhelm Andersen i: Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie* IV, København 1925, s. 89-93.

gaaende Træk i hans alvorlige Digtning, for hvilken den Sindrigheid og Finhed, hvormed Digteren formaar at aflure Naturfænomenerne deres poetiske Symbolik, er et ikke mindre ejendommeligt Karaktermærke." Igen bruges en national kategori. Når Ernst von der Recke vises respekt (s. 722-729), trods enkelte indvendinger, har det vel også noget med klarhed at gøre, her særlig i forbindelse med verset: "... den indtrængende, man fristes til at sige rent intuitive Forstaaelse af Versets Form og Metrets Fordringer, paa den fuldkomne Indsigt i, hvorledes Ordbygningen skal slutte sig om Tankens Leddeling for at danne et krystalklart og krystalfast Hele." Her sættes klarheden og helheden stærkt i forbindelse med hinanden, samtidig med at talen om det intuitive gør opmærksom på, at der er en mere end rent forstandsmæssig klarhed på færde. Sammen med det ovennævnte udtryk "Helhedens Forstaaelse" vidner denne udtalelse om en tankegang, hvor helheden har selvstændig betydning og ikke er sammenstykket. I Peter Hansens forkærlighed for klarhed mærker man nok, hvilke træk i 1800-tallets tankegang, der kunne føre til positivisme; træk som også mærkes hos dem, der ikke er positivister.

Retorikken spiller ikke nogen rolle i P. Hansens og hans medforfatteres fremstilling. Hverken den kirkelige veltalenhed, prædikenkunsten, eller den verdslige, især politiske, har nogen plads i deres redegørelse og dermed formentlig deres opfattelse af litteratur. Dette stemmer godt med, at 1800-tallet var en periode, da den teoretiske retorik ikke nød bevågenhed (men den praktiske naturligvis blev udøvet). Monarkiets tilstedeværelse mærkes kun lidt; kongens hjælp til den ellers oppositionelle Chr. Bredahl er næsten det eneste eksempel (s. 261).

Konklusion og sammenligninger

Det værk, som her er behandlet, er i kraft af sin omspændende karakter, sine mange eksempler på vurderinger og sine mange informationer en vigtig indgang til 1800-tallets litteratur. Med alle forbehold gennemføres i P. Hansens litteraturhistorie en opfattelse, hvor romantikkens frembrud ved Oehlenschläger er det afgørende pejlemærke, den afgørende identitetsskabende begivenhed, det afgørende skel i dansk tid og historie. P. Hansen taler om forfatterne både som individer og i forhold til et fælles: Det danske, nemlig på én gang som et centralpunkt som det hele kredser om, og som en omkreds der om-

spænder det hele. Centralpunktet er en opfattelse af dansk karakter, omkredsen viser sig ved, at også en sydlig natur kan yde sit bidrag til dansk kultur. Udtrykket “den nationale vækkelse” viser, at der for ham er tale om at genoptage en tabt, eller i hvert fald en glemt tradition, at genopdage en glemt identitet. Og denne genopdagelse står i nøje forbindelse med det nye, med Guldalderens poetiske udfoldelse af sproget; det danske sprog, som forener før og nu, genoplives ved romantikkens følelsesstrøm, der så på sin side modtager sit korrektiv fra dansk karakter. Derimod bebuder værket ikke nogen ny Guldalder. Set i forhold til den nationale vækkelse bliver den religiøse sekundær, den omtales, men bliver ikke bogens hovedtema; Kristus står ikke i centrum af P. Hansens litteraturhistorie.

Udformningen af det omfattende bind om 1800-tallets danske litteratur rummer en stærk bevidsthed om historiens dybtgående indflydelse på samtidens kultur – hele tankegangen og de litterære udtryk, og det er her bemærkelsesværdigt, at videnskaberne er taget med i det omfang, det er sket; skønt Hansen har givet afkald på selv at skrive om det hele, må bindet som helhed udtrykke et ønske om at se på dansk kultur som en sammenhæng. Heri slutter han sig også til dansk tradition. Der er heri en sammenhængstankegang, som er karakteristisk for konservativ tænkning. Helheden, både som historisk og som kunstnerisk sammenhæng, træder frem som livsopfattelse. Hele værket er udtryk for en forpligtelse overfor historien. Historien er det givne, men inden for dens ramme er forskellighed mulig. Holdningen til historien er hos Peter Hansen tæt forbundet med nationaliteten, herunder danskernes karakter, som en forkærlighed for det stiltfærdige. Personlig variation er vigtig, og der kan bestå et særligt forhold mellem den danske tradition og den enkelte forfatter. Der er også en forpligtelse på dokumentation, som præsenterer litteraturen for et stort publikum og opbygger en national identitet, en national dannelse. Heri ligger en mulighed for national vækst eller måske rettere: Mulighed for indsigt, dannelse og vækst i både den enkelte og nationen. Heri ligger også mulighed for at korrigere vildskud. Ingen udvikling er uigenkaldelig, men den er en del af historien.

I den sidste del af værket stod Hansen overfor en vanskelig opgave, idet den sidste del af århundredet blev præget af et ønske om et brud med alt forudgående og i særdeleshed Guldalderkulturen. Han skulle skildre noget, som han grundlæggende ikke sympatiserede med og dog prøve at fastholde en form for helhed. Det er en holdning,

som nok ser forskelle, men dog nyt og gammelt i forening, overfor en anden, som insisterer på det radikalt nye. Hertil kommer spørgsmålet om kampmidler; den hæmningsløse sværten af andre har krænket Hansen. Han tror ikke på nogle intellektuelles ret til med alle midler at gennemtvinge deres egen opfattelse af fremskridtet; ja fremskridtet selv bliver i bogens sammenhæng, gennem dens citater, ikke til nogen entydig størrelse, ikke til noget entydigt gode. Han giver da et nuanceret, men ikke flatterende billede af "Det moderne Gennembrud", og hans bog er ikke selv "moderne"; dette er nok en væsentlig grund til, at den, efter at have holdt sig en tid lang, er gledet i baggrunden i den litteraturhistoriske bevidsthed herhjemme. Peter Hansens kritik af den radikale kampmåde er naturligvis en samtidig iagttagers synspunkt og indeholder som alt sådant et subjektivt element, men den er også et vidnesbyrd, som bør tages alvorligt og et korrektiv til de mange fremstillinger, som har taget sejrherrenes standpunkt for givet, en tendens som vi så spor af hos Conrad.

Hvordan illustrerer hans litteraturhistorie konservatismen og særlig dansk konservatisme? Holdningen må snarest kaldes nationalliberal. Bredde i anskuelserne, sympati for det afdæmpede, afskæring af yderpunkter, nationalfølelse uden overdrivelser. Med sine udførlige tekstuddrag/citater præsenterer den en kanon af dansk litteratur. I sin egen fremstilling lægger den vægt på klarhed. Det er også en egen-skab, den i særlig grad værdsætter hos de skildrede forfattere. Derved begrænser den nok i nogen grad sit eget rum. Men det er en sproglig klarhed, ikke en matematisk. Det ideelle digt er for P. Hansen som en krystal. Det er også en klarhed, som søger sit emne og sit grundlag i en helhed, ikke kun i en stærkt afgrænset, fuldstændig gennemarbejdet sag.

Til denne analyse af indholdet kan føjes et ydre tegn, som bidrager til at sætte værket ind i en konservativ sammenhæng. Litteraturhistorikeren Paul V. Rubow skriver i en i øvrigt yderst negativ omtale af Julius Paludan som en personlig erindring om hans undervisning: "Men vi holdt af ham, især naar han gennemgik sin ven P. Hansens danske litteraturhistorie, og navnlig afsnittet om N.F.S. Grundtvig. Baade J. Paludan og P. Hansen kededes ved gejstlige forfattere..."²¹ Som det er fremgået, læser jeg P. Hansens omtale af Grundtvig anderledes end det, Rubow udtrykker, men omtalen sætter i hvert fald P. Hansen i tæt

²¹ P.V. Rubow i *Berlingske Aftenavis* 16.9.1958.

forbindelse med Julius Paludan, og der tegner sig hermed en konservativ litteraturhistorisk sammenhæng.

Nordmanden Peder A. Tyvand har i sin vigtige artikel “Den retoriske pyramiden”²² peget på den positivistiske tænknings langvarige dominans i det intellektuelle klima, en selvbevidst tænkning, som føler, at den er neutral og objektiv. Den afviser, at metafysiske og etiske værdier har nogen betydning for ideel meningsdannelse, samtidig med at den selv har metafysiske værdier og udøver et emotionelt tryk på mennesker med en anden opfattelse. Kunsten er at få modstanderne til at argumentere på detaljer, mens man selv kan komme med emotionelle udsagn. Tyvand skærper hermed Kuhns paradigmebegreb ved at fremdrage magtforholdet i debatten. Jeg synes, at P. Hansens litteraturhistorie peger på, at et sådant paradigme har været i funktion på dette tidspunkt. Der kan øves kritik af ensidighed hos G. Brandes og hans tilhængere, men man viger tilbage fra selv at komme med noget overordnet udsagn. P. Hansen virker som et af de mennesker, som befinder sig bedst i en midterposition og derfor viger tilbage fra at markere et principielt standpunkt. Han repræsenterer ikke et paradigme, som går ud på at fremhæve de radikales modstandere på deres bekostning.

P. Hansens litteraturhistorie kan for os i dag være et vigtigt søge-redskab, fordi den rummer og peger på så meget, som næsten totalt er ignoreret i senere litteraturhistorier. Den er med alle forbehold en vigtig kilde til tabernes litteratur, og den er noget nær en guldgrube til forståelse af 1800-tallets tankegang. Den har betydning for at forstå dem, der tabte, og den giver et vigtigt bidrag til at forstå, hvorfor de andre vandt. Med den nye kulturkamp, som finder sted i disse år, er den gamle kulturkamp i sidste trediedel af 1800-tallet blevet aktuel igen og dermed også hans litteraturhistorie.

²² Peder A. Tyvand: “Den retoriske pyramiden” *Origo* 67 (1999) 9-20.

SUMMARY

JON A.P. GISSEL: "*Understanding the Totality*". *Peter Hansen's Literary History*

Peter Hansen (Copenhagen 1840 – Hellerup 1905) was a journalist and essayist, who wrote energetically and in a lively manner, and who was also active as a translator. His *Illustrated History of Danish Literature* in three volumes is important, especially the third volume, which makes it possible to approach Danish literature of the 19th century in many ways. This comprehensive volume is an important instrument of research with regard to those parts of the literature of this period, which have not received much attention from posterity, such as the writers on the Conservative side of the cultural debate in the last third of the century. The article investigates in which sense this history of literature can be termed conservative, describes its views and interests, including how it refers to Christianity, patriotic feeling, and the conservative writers. Hansen's work puts emphasis on a national revival and less on a religious one. The unified whole is presented as a philosophy of life, and History means exceedingly much within this totality. Peter Hansen wished to see Danish culture as a unity, making scholarship also a part of the literature, and he made various scholars write descriptions of their own disciplines in the 19th century. P. Hansen puts emphasis on clarity, in the authors he is dealing with, as well as in his own presentation. He also wants to avoid exaggerations, e.g. with regard to national feelings, which are otherwise a mayor concern to him. The main impression is therefore a broad and balanced representation of the topic, mainly in accordance with the National Liberal movement of the century. The article shows that this attitude manifests itself also in a lack of criticism as to principles of the cultural radicalism of the day, despite expressing opposition to certain means of fighting in the debate. An attitude to life is rather reflected in the optimism which he maintains contrary to the pessimism of the naturalists.